

УДК 808. 26 – 323

Г.К. Семянькова, І.М. Грушэўская

Неафіцыйныя найменні ў студэнцкім асяроддзі

Ва ўсе часы побач з абавязковай формай называння асобы беларусы шырока выкарыстоўвалі такія неафіцыйныя найменні, як мянушкі. У сучаснай беларускай мове слова *мянушка* мае два значэнні: 1) назва, дадзеная чалавеку жартам, у насмешку або для канспірацыі; 2) назва, дадзеная адной жывёле ў адрозненне ад іншых падобных. У першым значэнні мянушка – адзінка антрапаніміі, у другім – зааніміі [1].

Сярод мовазнаўцаў усталявалася думка, што мянушкі набывалі асаблівую папулярнасць у тых народаў, у якіх існуючая сістэма ўласных асабовых імёнаў была запазычана, таму простыя людзі не разумелі першаснага, зыходнага значэння, напрыклад, грэчаскага або лацінскага імені [2]. Неафіцыйныя найменні распаўсюджваюцца і тады, калі колькасць уласных асабовых імёнаў, якія могуць быць выкарыстаны, з'яўляецца абмежаванай. Так, ва ўсходніх славян доўгі час пасля прыняцця хрысціянства амаль кожны чалавек меў, акрамя кананічнага, царкоўнага, яшчэ і язычніцкае імя, якое, па сутнасці, і было мянушкай. Так было і ў арабскіх народаў доўгі час пасля мусульманізацыі [3]. Усё вышэйсказанае мае адносіны ў першую чаргу да перыяду, калі нашы далёкія продкі разам з прыняццем хрысціянства атрымалі новую сістэму імянавання, а разам з ёй – незразумелыя для іх імёны лацінскага і грэчаскага паходжання.

Цікава, што нават у XXI стагоддзі, калі існуе вялікая колькасць мадэлей называння асобы, мянушкі не страцілі сваёй папулярнасці. Узнікае пытанне: ці адрозніваюцца сучасныя мянушкі ад тых, што ўжываліся нашымі продкамі? Мэта прапанаванага артыкула – апісаць мянушкі, якія бытуюць у студэнцкім асяроддзі: выявіць іх матывацыю, вылучыць групы, вызначыць месца сярод іншых форм ідэнтыфікацыі асобы. Матэрыялам для даследавання паслужылі сучасныя найменні, сабраныя ў 2003–2004 гг. метадам апытання студэнтаў УА «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава».

Як вядома, мянушкі называюць чалавека паводле пэўных характарыстычных рыс – знешніх і ўнутраных. У залежнасці ад таго, якая асаблівасць носьбіта пакладзена ў аснову, усе сабраныя адзінкі могуць быць аднесены да некалькіх груп, сярод якіх па колькасці пераважае група найменняў, утвораных ад **прозвішчаў** (ім належыць амаль 40% у агульнай колькасці сабраных адзінак): *Рыбка* – ад прозвішча Рыбакоў, *Курс* – ад Курсік, *Пачэл* – ад Пачопка і інш.

Адзначым, што не ўсе даследчыкі адносяць адпрозвішчныя дэрываты да мянушак, сцвярджаючы, што функцыя такіх адзінак выключна намінацыйная, яны нічога не могуць характарызаваць, з’яўляюцца асемантычнымі [4]. Г.М. Мезенка слушна заўважае, што «адпрозвішчныя дэрываты – асаблівы тып антрапанімаў. Асаблівасць іх заключаецца ў тым, што яны, у адрозненне ад мянушак, найчасцей не маркіраваныя, не выклікаюць негатыўных эмоцый, характарызуюцца нулявой унутранай формай» [1, с. 67].

З прыведзенай вышэй думкай не згаджаецца І.А. Шумская, якая адзначае наступнае: «І сапраўды, адпрозвішчныя мянушкі ў адрозненне ад ацэнна-характарыстычных не заўсёды паказваюць на пэўныя прыкметы і ўласцівасці чалавека, але цалкам пагадзіцца, што яны ніяк не характарызуюць чалавека, мусіць, нельга. Бо ўсякая мянушка ёсць моўны знак, і ён, як і іншыя словы-знакі, мае багатую гаму адценняў. Таму і адпрозвішчныя мянушкі не могуць быць асемантычнымі, гэта супярэчыла б іх прызначэнню» [5]. У якасці пацвярджэння сваёй думкі І.А. Шумская прыводзіць прыклады розных мянушак, утвораных ад аднаго і таго ж прозвішча: *Баран* і *Баранчык* – ад прозвішча *Баранаў*, *Сцепанючка* і *Сцепанючыха* – ад *Сцепанюк*. У сабраным намі матэрыяле таксама сустракаюцца выпадкі ўтварэння розных антрапанімных адзінак ад аднаго і таго ж прозвішча: мянушкі *Масла* і *Маслёнак* – ад прозвішча *Маслюкова*, *Воўк*, *Ваўчок* і *Ваўчыха* – ад *Волкава*. Як бачна, прыведзеныя неафіцыйныя найменні адрозніваюцца семантычным адценнем, а інфарматыўная характарыстыка выражаецца ў іх пры дапамозе экспрэсіўна-эмацыянальных суфіксаў.

Такім чынам, нягледзячы на адрозненні ад ацэнна-характарыстычных, адпрозвішчныя мянушкі маюць і шмат агульнага з названымі: яны, як і ўсе мянушкі, ужываюцца ў абмежаваным асяроддзі, акрамя асноўнай анамастычнай (намінацыйнай), выконваюць інфарматыўную і кантактную функцыі.

Мянушкі дадзенай групы ўтвараюцца, як правіла, шляхам усячэння фінальнай часткі прозвішча (*Кузя* – ад Кузьмянкова, *Амбра* – ад Амбразевіч) нярэдка з далучэннем суфіксаў *-ік/-ык*, *-чык* (*Усік* – ад *Усава*, *Шарык* – ад *Шарава*, *Захарчык* – ад *Захарава*). Зрэдку ўсякаецца пачатак прозвішча (*Чук* – ад *Раманчук*, *Ніна* – ад *Мамоніна*) або адначасова пачатак і фінал (*Фіма* – ад *Яфіменка*, *Сечка* – ад *Жарнасекаў*).

Значную колькасць (20% ад усіх зафіксаваных мянушак) складаюць антрапанімныя адзінкі, што паходзяць ад **уласных асабовых імёнаў**: *Кактус* – ад імені Каця, *Вавёрчка* – ад Вера, *Ленор* – ад Лена, *Канстанцыя* – ад Косця, *Алень* – ад Алена, *Анезіна* – ад Яўгенія, *Алянтайчык* і *Лёлік* – ад Вольга, *Вальдэмар* – ад Валерый, *Жанэт* – ад Жанна і інш. Адна частка такіх мянушак

уяўляе сабой арыгінальныя іншамоўныя «адпаведнікі», блізкія па гучанні з уласнымі асабовымі імёнамі (*Жанэт* і *Жанна*, *Вальдэмар* і *Валерый*), другая ж з'яўляецца вынікам своеасаблівых асацыяцый з уласным імем, якія цяжка растлумачыць (*Кактус* – *Каця*, *Вавёрачка* – *Вера*). Магчыма, пры ўтварэнні мянушак тыпу *Кактус* і *Вавёрачка* ўлічваліся пэўныя знешнія ці ўнутраныя якасці носьбіта.

Зафіксавана даволі шматлікая група антрапонімаў, у аснову якіх пакладзены **рысы характару** носьбіта (іх налічваецца крыху больш за 20% ад усіх мянушак):

- а) хітрая: *Галка*, *Мяня* (дзяўчына вельмі любіць падманваць);
- б) ганарлівы: *Зорка Экрана*, *Марго* (паводзіць сябе як каралева), *Граф* (пераацэньвае свае магчымасці);
- в) з мастацкімі здольнасцямі: *Артыст*;
- г) спрытны: *Кузнечык*, *Шмыг* (вельмі хутка бегае, заўсёды знаходзіцца там, дзе цікава);
- д) клопатлівы: *Баця* (клопоціцца пра сваіх сяброў), *Міністр Пясгаса* (любіць прыроду);
- е) добрая: *Сястра* (праяўляе клопат, уласцівы старэйшым людзям);
- ж) летуценнік: *Космас*;
- з) надакучлівы, да ўсіх чэпіцца: *Шнурок*;
- і) востры на язык: *Язвачка*;
- к) разумны: *Мозг*, *Калейдаскоп*, *Док*, *Дацэнт*;
- л) няўклюдны: *Слон*, *Панда* (дзе ні павернецца – усё пераверне);
- м) дзівак: *Уці-Пуці*;
- н) нелюдзімы: *Дзікі*;
- о) гаваркі: *Балабол* (гаворыць пастаянна, без перапынку).

Названая група даволі **разнастайная** паводле матывацыйных прымет, пакладзеных у аснову найменняў. Як бачна, у большасці выпадкаў мянушкі фіксуюць адмоўныя якасці носьбіта, што з'яўляецца не выпадковым. Так, даследаванне прозвішчаў жыхароў Віцебскай вобласці выяўляе такую ж тэндэнцыю: лексемы, якія называюць адмоўныя рысы характару, выкарыстоўваюцца ў прозвішчаўтварэнні ў два разы часцей, чым тыя, што абазначаюць станоўчыя якасці [6]. Такая традыцыя існуе не толькі на тэрыторыі Віцебшчыны, але і ў беларускай антрапаніміі ўвогуле.

Мянушкі, матываваныя апелятывамі, што **характарызуюць знешнасць**, па колькасці не ўступаюць папярэдняй групе (каля 20%). Сярод іх прэвалююць найменні, якія апісваюць асаблівасці частак цела і паталагічныя адхіленні: *Суслік* (з вялікімі вушамі), *Кулік-Нага* (культавы), *Філін* (з дрэнным зрокам), *Кузнечык* (пры хадзе падскоквае), *Мурык* (дыхае – нібы мурлыкае), *Касабланка* (каса паходка), *Трасагузка* (робіць шмат рэзкіх рухаў). Шэраг антрапонімаў паходзіць ад апелятываў, якія апісваюць колер валасоў носьбіта: *Белы* (валасы выпалены сонцам), *Белка*, *Рыжая* або яго рост і целасклад: *Кроха*, *Малы* (малога росту), *Сала*, *Жыр* (тоўсты), *Кашчэй*, *Косці* (худы).

Арыгінальнай, на наш погляд, з'яўляецца група мянушак, якія ўзніклі на аснове **падабенства ў знешнасці або паводзінах** носьбіта з нейкім чалавекам, жывёлай ці прадметам: *Крот* (таўставаты, жмурыцца пры яркім святле), *Кітайка* (з вузкімі вачамі), *Конь* (з вялікімі зубамі), *Дзяцел* (ніжня частка твару нагадвае дзюбу), *Рыба* (вусны – як у рыбы), *Кролік* (зубы – як у зайца).

Штуршком для ўзнікнення мянушак можа служыць нават **манера апранацца**: *Клоун* (ходзіць у адзенні яркага колеру), *Плюша* (носіць вопратку з плюша), *Цыплёнак* (часта апранаецца ў жоўтае).

Вылучана група мянушак, дадзеных па характары заняткаў у вольны час: *Карась* (аматар рыбнай лоўлі), *Дэцл* (захапляецца музычнай дзейнасцю спевака Дэцла), *Казачнік* (прыдумвае цікавыя гісторыі і анекдоты), *Пегас* (займаецца конным спортам, мянушка ўтварылася ад назвы конна-спартыўнай секцыі). Удзельная вага названай тэматычнай групы невялікая – менш за 2%.

Вельмі часта прычынай узнікнення неафіцыйных найменняў з'яўляюцца незвычайныя паводзіны і ўчынкi чалавека, яркі выпадак у яго жыцці, сведкам (ці сведкамі) чаго бывае той, хто і надзяляе носьбіта мянушкай. Напрыклад, мянушку *Трапіканка* атрымала дзяўчына, якая носіць кароткія спадніцы, мянушку *Князь* – хлопец, што ходзіць з вялікім пярсцёнкам, *Халыва* – чалавек, які падчас сесіі нічога не вучыць. У дадзеную групу намі аднесены таксама антрапонімы *Аса* (балюча шчыплецца), *Маркоўка* (заўсёды ў спартыўным касцюме колеру морквы), *Мужык* (дзяўчына, якая паводзіць сябе як хлопец), *Свісь* (бярэ ўсё, што дрэнна ляжыць), *Ку-Ку* (з паводзінамі дзівака), *Гіпс* (схільны да траўматызму).

Матывацыйная база мянушак надзвычай разнастайная. Яна можа ўключаць нават словы, якія чалавек часта ўжывае: напрыклад, *Балван* (так носьбіт называе ўсіх, хто яго не разумее), *Радзі Бога*, *Цудоўненька*, *Чуда*, *Пух* (любімы выраз – «я прыпух») або лексемы, што называюць прадукты харчавання, якім аддаецца перавага: *Карамелька* (сапсаваны настрой дзяўчына ўздывае тым, што з'ядае шмат карамелек), *Маруся-Лакамка* (у аснову мянушкі пакладзены назвы любімых гатункаў марожанага – «Маруся» і «Лакамка»), *Віні-Пух* (вельмі любіць мед). Цікавай з'яўляецца гісторыя ўзнікнення апошняй мянушкі: без дазволу дарослых хлопец залез у вулей, каб паласавацца мёдам, але быў пакусаны пчоламі. Нагадаем, што падобны выпадак адбыўся з Віні-Пухам – персанажам аднайменнага мультфільма.

Як вядома, кінематограф, тэлебачанне, эстрада, літаратура заўсёды ўплывалі на склад антрапанімікону. У наш час гэты ўплыў яшчэ больш умацніўся. У студэнцкім асяроддзі выяўлены мянушкі, утвораныя ад іменаў герояў кіна- і мультфільмаў, тэлесерыялаў і нават рэкламных ролікаў. Носьбітам гэтых мянушак уласцівы тыя ж унутраныя або знешнія рысы, што і адпаведным персанажам. У дадзенай антрапанімнай групе можна вылучыць неафіцыйныя найменні, звязаныя:

а) з кінафільмамі: мянушку *Будулай* атрымаў малады чалавек, які знешне падобны на героя кінафільма «Цыган», *Лёлік* – мае рысы героя з «Брыльянтавай рукі», *Фантамас* – такі ж пысы, як і герой аднайменнага фільма, *Тарзан* – моцны, дужы;

б) з мультфільмамі: *Насатая* (так звалі мыш у адным з мультфільмаў), *Поначка* (дзяўчына вельмі падобна на персанаж з мультфільма У. Дыснея), *Скрудж* (скупы), *Дзюймавачка* (невысокая), *Вадзяны* (з вялікім жыватом);

в) з тэлеперадачамі: *Зелібоба* (паводзіны носьбіта нагадваюць паводзіны і маўленне героя праграмы «Вуліца Сезам»);

г) з рэкламнымі ролікамі: *Дося* (дзяўчына знешне падобна на парася), *Колгейт* (носьбіт падобны на хлопца, які рэкламуе пасту «Колгейт»).

Як відаць з прыведзенага вышэй матэрыялу, мянушкі могуць уступаць у адносіны аманіміі, калі ў адну і тую ж гукавую абалонку (*Кузнечык*, *Лёлік*) укладзена розная ўнутраная форма, г.зн. розныя ўласцівасці чалавека.

Такім чынам, сабраны матэрыял паказвае, што мянушкі ў студэнцкім асяроддзі даволі разнастайныя паводле матывацыйных прымет, пакладзеных у іх аснову. Гэтыя найменні адлюстроўваюць сённяшнія рэаліі, дэманструюць светапогляд, характар заняткаў сучасных студэнтаў. Большасць мянушак валодае празрыстай унутранай формай, некаторыя ж маюць глыбокі падтэкст і

без спецыяльных звестак пра іх носыбіта не могуць быць растлумачаны. Іх роля ў тым, што яны не проста называюць асобу, але яшчэ і характарызуюць яе па нейкай адметнай рысе. Некаторыя мянушкі блізкія да нейтральных (але не роўныя ім) – у першую чаргу адпрозвішчныя.

ЛІТАРАТУРА

1. **Мезенка Г.М.** Беларуская анамастыка: Навуч. дапаможнік для студэнтаў універсітэтаў. – Мн., 1997. – 119 с.
2. **Шур В.** Беларускія ўласныя імёны: Беларуская антрапаніміка і тапаніміка: Дапаможнік для настаўнікаў. – Мн., 1998. – 239 с.
3. **Івашка У.** Некаторыя актуальныя пытанні беларускай антрапанімікі // Дыялекталогія і культура беларускай мовы. – Мн., 1991. – С. 218.
4. **Нікуліна З.П.** Лексико-семантические и структурные особенности отфамильных детских прозвищ // Лингвистика: Материалы межвуз. научн. конф., посвящ. 50-летию образования СССР. – Томск. – С. 63–64.
5. **Шумская І.А.** Пра адзін тып антрапанімаў // Беларуская анамастыка. – Мн., 1992. – С. 26.
6. **Семянькова Г.К.** Прозвішчы жыхароў Віцебшчыны: Аўтарэф. дыс. ... канд. філалаг. навук: 10.02.01 / Беларускі дзярж. пед. інстытут імя Максіма Танка. – 21 с.

S U M M A R Y

Modern nicknames existing in the university students' usage are quite various due to their motivation features. These nicknames reflect today's reality; demonstrate the outlook and nature of students' activities.

Поступила в редакцию 28.06.2004